XX ASRNING IKKINCHI YARMIDA SIRDARYO VA JIZZAX VILOYATLARIDAGI TARIXIY-DEMOGRAFIK JARAYONLAR.

Mirzaliyev Ulug‘bek
Guliston davlat pedagogika instituti
Tarix fafedrasi dotsenti, t.f.b.f.d (PhD)
+99897 247 88 40

Annotatsiya: maqolada Sirdaryo va Jizzax viloyatlaridagi 1956-1980 yilardagi tarixiy demografik jarayonlar, jumladan tug‘ilish, nikoh, ajralish tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: oila, aholi, demografiya, tug‘ilish, nikoh, ajralish,

Demografik jarayonlar tarkibida oila alohida ahamiyat kasb etadi.Oila aholi takror barpo bo‘lishining demografik zamini hisoblanadi.Tug‘ilish va o‘lim jarayoni oila takror barpo bo‘lishining asosiy elementi hisoblanadi.

Aholini takror barpo bo‘lishida birinchi navbatda oila shakllanishi katta ahamiyat kasb etadi.Ma’lumki, aholi asosan oilada dunyoga keladi va u shaxs sifatida shakllanib o‘zining demografik faoliyatini boshlaydi(1:14). Aholini takror barpo etish jarayonida uning jinsiy tarkibi muhim o‘rin egallaydi.Tug‘ilgan bolalar orasida qizlarning ulushi 0,480-0,490, o‘g‘il bolalarning 0,510-0,520 (jami 1 ta) deb qabul qilgan(2:162).

Demograflar A.B.Sinelnikov va V.A.Borisovlarning hisob-kitoblariga ko‘ra, bir avlodning o‘rnini ikkinchi bir avlod davom etirishi uchun har bir tug‘ish yoshidagi (16-49yosh) ayolga 2,6 ta bola to‘g‘ri kelishi kerak ekan.Shundagina muayan aholining ko‘payishi emas, balki uni ma’lum sonda ushlab turishga erishish mumkinligini ta’kidlagan(3:25).

Oila paydo bo‘lishi va rivojlanishini ilmiy o‘rganish shuni ko‘rsatdiki, oilaning tashkil bo‘lishida asosiy omil nikoh-hisoblanadi.Nikoh arabcha “uylanish” ma’nosini anglatadi.Nikoh-erkak bilan ayol oila qurishining tarixan shakllangan va qonun va din tomonidan mustahkamlangan shakllidir(4:70).

Sirdaryo va Jizzax viloyatlari O‘zbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy madaniy hayotida o‘z o‘rniga ega hududlardan hisoblanadi.Bu viloyatlargi tarixiy-demografik jarayonlarni o‘rganish bugungi kunning dolzarb vazifalaridan biri hisoblanadi. Shu jihatdan ushbu viloyatlardagi tug‘ilish,o‘lim,nikoh,ajralish jarayonlarini tahlil qilamiz. 1958-yil Jizzax shahrida 577 ta tug‘ilish qayd qilingan,139 ta o‘lim qayd qilinib, shundan 56 tasini ayollar tashkil qilgan.Jizzax shahrida 193 ta nikoh, 10 ta ajralish sodir bo‘lgan. 1958-yil viloyatda eng ko‘p nikoh G‘allaorol tumanida 611 ta, eng kam nikoh Obruchevo (hozirgi Dashtobod)da 36 tani tashkil qilgan.Shu davrda qayd qilingan nikohlarning asosiy qismi turli millat vakillari orasida qayd qilingan.

1958-yilda Jizzax viloyada ajrashishlar Jizzax shahrida 10ta, G‘allaorol tumanida 1ta, Forish tumanida 2 ta qayd qilingan. (5:78). Lekin, Qo‘ytosh, Jizzax, Zomin tumanlarida ajralish qayd qilinmagan. Bu shundan dalolat beradiki, o‘zbek milliy mentalitetida oila muqaddas dargoh ekanligini yaxshi anglaganligidan dalolat beradi. Hamda oila qurganlarning katta qismi ikkinchi jahon urushi davri qiyinchiliklarinini boshidan kechirganlardir. 1958-yil Sirdaryo viloyatining Mirzacho‘l shahrida (hozirgi Guliston) 614 kishi tug‘ilib, 145 kishi o‘lgan, shundan 86 ta erkak, 59 ta ayollardir. Sirdaryo viloyati hududida 1958-yil eng ko‘p tug‘ilish Boyovut tumanida 2124 ta, eng

ko‘p o‘lim Sirdaryo tumanida 194 ta, eng ko‘p nikoh Sirdaryo tumanida 841 ta, eng ko‘p ajralish Yangiyer shahrida 5 tani tashkil qilgan(6:74).

Boyovut, Xovost tumanlarida ajralish qayd etilmagan. Shu yili Jizzax viloyatiga nisbatan Sirdaryo viloyatida ajralishlar ko‘p bo‘lgan. Bunga asosiy sabab, Mirzacho‘lni o‘zlashtirish uchun turli hududlardan aholi safarbar qilindi. Kelgan aholining ko‘pgina qismi boshqa millat vakillari edi. 1959-yilgi ma’lumotlarga qaraganda O‘zbekistonda yuz yoshdan oshganlar 787 kishi bo‘lgan, shundan 573 tasi ayol, 214 tasi erkakni tashkil qilgan(7:4). 1959-yili Sirdaryo viloyatida yuz yoshdan oshganlar 17 tani tashkil qilib, shundan-14 tasi ayol, 3 tasi-erkakni tashkil qilgan(8:28). Sirdaryo viloyati shaharlarida o‘sha yili yuz yoshdan oshganlar 6 tani tashkil qilgan bo‘lsa, bu qishloqlarda 11 tani tashkil qilgan.

Qiziqarli tomoni shundan iboratki,shaharlardan yuz yoshdan oshganlarning hammasi ayollardir. 1959-yil Sirdaryo viloyatida nikohga kiruvchilarning yoshi erkaklarda 22-24 yosh,ayollarda 18-20 yoshni tashkil qilgan. 1973-yilda Jizzax viloyatida 25-29 yoshda erkaklarda 44 ta ajralish, 30-34 yoshdagi erkaklarda-38 ta ajralish, 35-39 yoshli erkaklarda 33 ta ajralish, 40-49 yoshdagi erkaklarda 19 ta ajralish, 50-59 yoshli erkaklarda 3 ta ajralish, 20-24 yoshli erkaklarda 20 ta ajralish sodir bo‘lib, 5yildan-9yilgacha yashab ajrashgan erkaklarda 61 tani,bular 25-29 yoshlilar 20 ta, 30-34 yoshlilar-21 ta,35-39 yoshlilar-9tani, 40-49 yoshlilar 7tani, 20-24 yoshlilar-4 tani tashkil qilgan(9:5). Bundan shuni aytish mumkinki, asosan 25-29 yoshli erkaklarda ajralish ko‘proqni tashkil qilgan. Bunga asosiy sabab, oilaning ayrim qiyinchiliklariga sabrli bo‘laolmaganligi va befarzanlik sabab bo‘lgan. 1973-yil viloyatida ajralishlarda ayollarning salmog‘i, 20-24 yoshdagilarda-45ta, 25-29 yoshdagilarda-38ta, 30-34 yoshdagilarda-36ta, 35-39 yoshlilarda-25ta, 40-49 yoshlarda-10ta, 50-59 yoshdagilarda-1ta, 18-19 yoshdagilarda-3tani tashkil qilgan. Viloyat hududidagi ajrashgan ayollarning asosiy qismi 20-24 yoshlilardir. Buni asosiy sabablaridan farzandsizlik va iqtisodiy muammolar tashkil qilgan.Sirdaryo viloyatida 1973-yildagi ajralishlarning tahlil qilar ekanmiz, bunda 30-34 yoshli erkaklarda-91ta, 35-39yoshlilarda-61ta, 25-29 yoshlilarda-68ta, 40-49yoshlilarda-36ta, 50-59yoshlilarda-10ta, 60yosh va undan oshganlar-1tani tashkil qilgan. Bunda asosan 30-34 yoshdagi erkaklarda ajralish ko‘p qayd qilingan. Bunga sabab,turli millat vakillarining bu hududda ko‘pchilikni tashkil qilganligidir(10:10).1976 yil Sirdaryo viloyatida 473 ta ajralish bo‘lgan bo‘lsa, Jizzax viloyatida 238tani tashkil qilgan (11:10). Bu o‘z navbatida Sirdaryo viloyatida ajralish ko‘proq sodir bo‘lganligidan dalolat bermoqda. 1977-yil Jizzax viloyatida eng ko‘p nikohga kirgan erkaklar yoshi 22yoshda,eng ko‘p nikohga kirgan ayol yoshi-19yoshni tashkil qilib,

Sirdaryo viloyatida ham,xuddi shunday holat kuzatilgan(12:5). 1979-yil Jizzax viloyatida 135ta ajrashgan, Sirdaryo viloyatida 615 ta ajrashgan. Ajralishlarning Sirdaryo viloyatida ko‘p bo‘lishiga sabab, Sirdaryo viloyatining Yangiyer, Guliston, Shirin, Sirdaryo shaharlarida aholisining katta qismi boshqa millat vakillaridan iboratligi ham viloyat hududida ajralishlarning ko‘p bo‘lishiga sabab bo‘lgan. Jizzax viloyati aholisining asosiy qismi,mahalliy millat vakillaridan iborat bo‘lganligi ham ajralishlarning kamroq bo‘lishiga sabab bo‘lgan

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Борисов В.А. Демография. Москва., 1999 г. -С. 14.
2. Валентей Д.А,. Кваша А.Й.Основа демографии. Москва.: Мисл. 1989. -С.16
3. Журнал “Здоровё” №3, Москва, 1988. -С. 25.
4. Bo‘riyeva M.R. O‘zbekistonda oila demografiyasi. Toshkent. “Universitet” 1997. -b. 70.
5. O‘z.RDMA.Fond-1619,11-ro‘yxat,2065-ish,b. 78.
6. O‘z.RDMA.Fond-1619,11-ro‘yxat,2065-ish,b. 74.
7. O‘z.RDMA.Fond-1619,11-ro‘yxat,3173-ish,b. 4
8. O‘z.RDMA.Fond-1619,11-ro‘yxat,3173-ish,b. 28
9. O‘z.RDMA.Fond-1619,11-ro‘yxat,3368-ish,b. 5
10. O‘z.RDMA.Fond-1619,11-ro‘yxat,3368-ish,b. 10
11. O‘z.RDMA.Fond-1619,11-ro‘yxat,3629-ish,b. 10
12. O‘z.RDMA.Fond-1619,11-ro‘yxat,3727-ish,b. 5